

ПЕРЕДМОВА

Становлення України як демократичної правової держави, проведення адміністративної реформи та реформи адміністративного права обумовило гостру потребу в новому розумінні багатьох соціальних цінностей.

Конституція України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. Тому одним з важливих завдань держави, її правоохоронних та судових органів є зміцнення й охорона громадського порядку, у сфері якого найчастіше вчиняються адміністративні правопорушення.

Слід зазначити, що за останні 10 років в Україні зареєстровано понад 1,5 млн. випадків вчинення дрібного хуліганства. Так у 2006 р. зареєстровано 72408 випадків вчинення дрібного хуліганства, у 2007 р. – 98674 випадки, у 2008 р. – 104052 випадки, у 2009 р. – 139775 випадків, у 2010 р. – 131854 випадки. Загальна динаміка складає близько 12,1 %. Більше того, з кожним роком зростає кількість випадків вчинення порушень громадського порядку, зокрема, дрібного хуліганства, за участю неповнолітніх: їх частка становить 7,2 % від загальної кількості зареєстрованих випадків.

За таких обставин актуалізується необхідність проведення наукових розробок в цій сфері, вивчення питань, що пов'язані із визначенням поняття, причин та умов вчинення дрібного хуліганства, складу правопорушення, а також компетенції відповідних суб'єктів щодо протидії цьому негативному явищу. Вона зумовлена тим, що різного роду прояви порушення громадського порядку, а зокрема, дрібне хуліганство, є суспільно небезпечними діями, які обмежують права громадян на недоторканність особи, відпочинок, спокій тощо.

Науково-теоретична та практична значущість розроблення адміністративно-правового механізму протидії дрібному хуліганству перебуває в центрі уваги представників юриспруденції, соціології, політології, психології та інших галузей науки. Окремі аспекти названих проблем вже висвітлені в літературі, проте проблеми в цілому розглянуті недостатньо. Теоретичною основою монографії стали по-

ложення, які містяться в працях зарубіжних та вітчизняних вчених у різних галузях юридичної науки й адміністративного права та процесу, зокрема: В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурки, А.І. Берлача, Ю.П. Битяка, Л.В. Борисової, А.С. Васильєва, Л.М. Волкової, В.М. Гаращука, О.Б. Гельб, Є.В. Додіна, В.І. Жукова, У.В. Зініної, Р.А. Калюжного, С.В. Ківалова, Т.О. Коломоєць, О.В. Кузьменко, І.Е. Маміофе, Н.М. Мироненко, Н.Ю. Моченова, І.А. Носової, І.Д. Пастуха, Н.Ю. Пришви, А.О. Селіванова, Ю.М. Старилова, С.Г. Стеценка, Ю.А. Тихомирова А.Є. Шевченка та ін. Безпосереднім теоретичним підґрунтям для дослідження адміністративно-правового механізму протидії дрібному хуліганству стали наукові розробки Д.М. Бахраха, М.І. Єропкина, І.П. Голосніченка, А.П. Ключніченка, Ю.М. Козлова, В.К. Колпакова, О.П. Коренева, Л.Л. Попова, Т.Ф. Хабибулліна.

Однак, незважаючи на наявність наукових праць, присвячених зазначеній проблематиці, поза увагою вчених залишилися принципові питання, що стосуються протидії дрібному хуліганству.

Отже, сучасний стан теорії та практики діяльності суб'єктів у цій сфері, а також відсутність комплексних монографічних досліджень, присвячених проблемі адміністративно-правової протидії дрібному хуліганству, зумовили вибір теми, визначення мети і завдань монографії.

Мета монографії полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України, узагальнення практики його реалізації визначити рекомендації та пропозиції з удосконалення національного законодавства щодо підвищення ефективності адміністративно-правової протидії дрібному хуліганству.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що монографія є одним із перших комплексних монографічних досліджень адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство. У ній здійснено поглиблений аналіз правових норм, що встановлюють адміністративну відповідальність за вчинення зазначеного правопорушення.

В монографії запропоновано низку дефініцій: «дрібне хуліганство», «нецензурна лайка» та «адміністративно-правова протидія дрібному хуліганству»; досліджено етапи розвитку адміністративного законодавства щодо протидії дрібному хуліганству, до яких віднесе-

но такі: імперський (1649–1917 рр.) – зародження законодавства щодо протидії дрібному хуліганству; радянський (1918–1991 рр.) – створення та розвиток законодавства щодо протидії дрібному хуліганству; пострадянський (сучасний) (1992 р. – до сьогодні) – удосконалення законодавства з питань протидії дрібному хуліганству; аргументовано необхідність прийняття уніфікованого нормативно-правового акта, яким би було визначено основні засади протидії дрібному хуліганству, зокрема, Закону України «Про громадський порядок», та сформульовано низку конкретних пропозицій щодо внесення змін та доповнень до деяких чинних нормативно-правових актів України.

Удосконалено теоретичні положення щодо визначення об'єкту дрібного хуліганства, до якого слід віднести громадський порядок, громадський спокій і майно фізичних та юридичних осіб; наукові підходи щодо розуміння об'єктивної сторони дрібного хуліганства, яка характеризується активними діями, до яких належить нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпання до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян; характеристику суб'єктивної сторони дрібного хуліганства: визначено, що дрібне хуліганство обумовлене навмисною виною; мотивами дрібного хуліганства є неповага до суспільства, правил поведінки, що встановлені в цьому суспільстві, традицій, норм моралі, до інтересів інших людей тощо; наукові положення про діяльність суб'єктів протидії дрібному хуліганству, до яких відносяться Президент України, органи державної влади (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, правоохоронні органи), органи місцевого самоврядування, а також сім'я, школа, трудовий колектив тощо; наукові підходи щодо ролі органів внутрішніх справ у адміністративно-правовому механізмі протидії дрібному хуліганству: визначено, що повноваження органів внутрішніх справ у сфері протидії дрібному хуліганству спрямовані на виконання адміністративної (організаційної), контрольної, виконавчої, юрисдикційної функцій.

Крім того набули подальшого розвитку характеристика особливостей провадження в справах про дрібне хуліганство, які полягають, по-перше, в процедурі оформлення протоколу про дрібне хуліганство; по-друге, в предметі доводу; по-третє, в суб'єктах, що упо-

вноважені розглядати справи про дрібне хуліганство; характеристика суб'єкту дрібного хуліганства, якому властиві такі риси: вік – 25–29 років; наявність середньої освіти; відсутність постійного місця роботи.

Авторський колектив висловлює щиру подяку провідним вченим, фахівцям, колегам, рецензентам, спілкування з якими дало змогу висвітлити поставлену проблему та опублікувати отримані результати.

Розділ 1
**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ
ДРІБНОМУ ХУЛІГАНСТВУ**

1.1. Становлення і розвиток адміністративного законодавства щодо протидії дрібному хуліганству: історико-правовий аспект

Забезпечення громадського порядку і громадської безпеки є сьогодні одним з основних і складних завдань, що стоять перед органами державної влади України. Безпека в громадянському суспільстві сприймається як благо, до якого необхідно прагнути. Із прийняттям Конституції України юридично був визнаний гуманний підхід до визначення цінностей громадянського суспільства, що водночас висвітлює найбільш помітні проблеми в цій сфері.

Слід зазначити, що на стан забезпечення громадського порядку та громадської безпеки впливає кількість вчинених правопорушень та їхній характер. Хоча законодавчого визначення поняття громадського порядку і громадської безпеки не існує, питання їхнього забезпечення регулюються великою кількістю нормативних актів України.

Дрібне хуліганство – це небезпечне правопорушення, обумовлене порушенням установленого порядку й пов'язане з неповагою до суспільства, яке виявляється в нецензурній лайці в громадських місцях, образливому чіплянні до громадян та інших подібних діях, що порушили громадський порядок і спокій. Таке визначення містить чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [4].

З таким небезпечним явищем, як дрібне хуліганство, ми зустрічаємося майже кожний день у різних місцях (на вулиці, в транспорті, в різних установах). Дрібне хуліганство можна віднести до правопорушень, що створюють у громадян відчуття незахищеності від протиправних посягань. Зрештою, кількість випадків вчинення дрібного хуліганства виступає одним із показників цивілізованості суспільства, дозволяє оцінити ступінь ефективності існуючого у суспільстві соціального устрою, а також визначити рівень гуманності існуючої у суспільстві системи суспільних відносин.

Протидія дрібному хуліганству приречена на не результативність і не досягне своєї мети доти, доки не буде спрямована діяльність

держави на нейтралізацію причин та умов, що зумовлюють вчинення даного проступку. Історичний досвід свідчить, що боротьба з правопорушеннями (кримінальними, адміністративними) виключно шляхом застосування покарань, до зменшення їх кількості не приводить. Оскільки причини дрібного хуліганства тісно пов'язані з різноманітними явищами громадського життя – з соціальними, культурними, економічними, політичними та іншими відносинами, то вплив на них не може обмежуватися лише заходами адміністративно або кримінально-правового характеру.

Вивчаючи адміністративну відповідальність за вчинення дрібного хуліганства, слід було б приділити увагу деяким проблемним питанням із зазначеної проблематики, а саме історичним аспектам розвитку законодавства, що встановлювало відповідальність за ці дії.

Звертаючись до етимології словосполучення «дрібне хуліганство» слід зазначити, що походження цього поняття достеменно не встановлено. В науковій літературі зустрічаються різні погляди на походження слів «хуліган» і «хуліганство».

Одна група вчених стверджує, що слово «хуліган» потрапило в Росію з Англії, де поліцейські у своїх рапортах вживали термін «хуліган». В свою чергу до Англії воно потрапило із Америки ще в 70 роках 19 ст. «Хулігани» – це найменування одного американського племені індіанців, з якими особливо довго вели боротьбу європейські поселенці в Північній Америці [155, с. 36–45]. Хоча документально це ніяк не підтверджується. До того ж озброєний опір та вулична бійка – досить далекі одне від одного явища, а поведінка переселенців часів підкорення Америки надавало набагато більше підстав до рикати у порушенні громадського порядку саме їх, аніж аборигенів, на яких правила співжиття завойовників не розповсюджувалися.

Деякі вчені вважають, що термін «хуліган» походить від давньоруського слова «хула», посилаючись на Тлумачний словник російської мови С.І. Ожегова. Хула – це різкий осуд, непристойні слова. Від слова хула походить «хулительний», тобто, що містить хулу, хулительні слова. Отже, хуліган – людина, що займається хуліганством, грубо порушує громадський порядок [183, с. 871]. Хуліганями називали непокірних кріпосних селян, бажаючи їх принизити, а з часом – всіх вуличних буяннів, саме слово стало називним і набуло розповсюдження в 19 ст. Слід зазначити, що в Росії бійки завжди були склад-

ним багатофункціональним культурним феноменом. На думку більшості його дослідників, святкова бійка – це ритуальний поєдинок, пов'язаний із ідеєю захисту «свого простору», символічним сприйняттям боротьби двох начал («добра» і «зла»). Відповідно до комплексного підходу М.В. Вадейші, бійка являла собою певний спосіб вирішення конфліктів між вуличними чи сільськими групами, вона сприймалась як природна для свята подія; не означала взаємного поганого ставлення і надавала можливість «показати» себе у своїй групі та перед іншими. Вона сприяла зняттю трудової напруги і завжди сприймалась як внутрішня справа, що не потребує втручання влади. Важливо, що бійка не передбачала обов'язкового алкогольного сп'яніння, хоча п'янство й репрезентувалося як чоловіча культурна практика, як форма престижної поведінки чоловіка.

Характерно, що поряд із бійкою як викривленою формою чоловічої поведінки наприкінці ХІХ ст. в Російській імперії набуло розвитку явище бакланства – зухвалої поведінки в громадських місцях шпани, тобто представників нижчих прошарків кримінальної субкультури. Якщо перша культивувалася переважно в сільській місцевості та робочих передмістях, то друге стало відмінною рисою міського «дна». З часом ці два досить самостійні суспільні феномени почали зближуватися внаслідок складних суспільно-економічних та суспільно-політичних процесів: земельної реформи 1861 р.; розвитку в Росії капіталізму та створення значної кількості промислових підприємств, адже потребували великої кількості робочої сили; Першої світової війни, Жовтневої революції та громадянської війни. Таким чином, Хуліганство на той час трактувалося не як окремий проступок, а швидше, як спосіб мислення та спосіб життя.

Окремі автори зазначають, що вперше в літературному обігу термін «хуліганство» було вжито в одній із статей лондонського кореспондента Діонео, який публікувався в московській газеті «Російське багатство». Крім того, у мовах того часу існувало слово «шаліган» – шалапут, бурлака та ін. За іншими відомостями, перше офіційне застосування терміну «хуліганство» здійснив Петербурзький міський голова Фон-Валь, який, роздратований зграями вуличних гвалтівників, у 1892 р. розпорядився вжити рішучих заходів проти «хуліганів, що бешкетують у столиці». Поліція, що взялася за справу, впровадила це нове слово в широкі маси.

Однак більшість лінгвістів і юристів вважають, що термін «хуліган» і «хуліганство» – слова іноземного походження [125, с. 9] і походять від прізвища ірландської родини «Hooligan», яка мешкала в кінці 18 ст. в Лондоні й була відома своєю «брудною» поведінкою [108, с. 121]. Ця думка підтримується й багатьма іноземними дослідниками. Вона знайшла відбиття й у Британській Енциклопедії.

Слід зауважити, що це соціальне явище існувало задовго до появи терміна «хуліганство». Окремі дослідники відзначають наявність хуліганських проявів уже в період Київської Русі.

Незважаючи на досить часте використання в публіцистиці й активне впровадження терміна «хуліганство» в розмовну мову, у дореволюційному (до 1917 р.) законодавстві визначення хуліганства було відсутнє. Самі ж терміни «хуліган» і «хуліганство» набули поширення в ХІХ ст., у зв'язку з вчиненням великої кількості хуліганських дій. До цього часу подібні дії називалися вуличним безладом, бійками, порушенням тиші тощо.

Проведений аналіз свідчить, що нині немає єдиної точки зору та достовірної інформації щодо часу та місця походження терміну «хуліганство». Проте усі наведені погляди мають схожу ознаку: хуліганство завжди має негативне значення (хула, прізвища ірландської родини, яка була відома своєю «брудною» поведінкою або непокірне плем'я індіців тощо). Отже, у своєму першочерговому значенні цей термін означає щось неприємне, образливе, негативне, шкідливу для суспільства поведінку.

У рамках монографії найбільший інтерес становить розгляд питань щодо розвитку законодавства щодо протидії дрібному хуліганству.

Питання становлення і розвитку адміністративного законодавства щодо протидії дрібному хуліганству доцільно було б дослідити в контексті розвитку російського законодавства, оскільки в ХІХ ст. майже всі українські землі, крім західних, воз'єдналися під владою Росії, і на території української губернії у складі Російської імперії набуло чинності «загальноімперське законодавство» [122, с. 340]. Слід наголосити, що норми цього законодавства стали основою для формування сучасного підходу до визначення поняття «хуліганство».

Необхідно звернути увагу на той факт, що охороні громадського порядку та спокою у російському законодавстві завжди приділялась певна увага, але норми, що визначали відповідальність за подібні

порушення були «неповними» та «фрагментарними». Так, уже у Соборному уложенні (1649 р.), у главі «Про богохульників і церковних заколотників» було передбачено відповідальність за поведінку, яка порушує спокій і порядок під час проведення церковної служби [50, с. 370; 120]. Однак громадський порядок та спокій ще не виокремлюється, як основний об'єкт правової охорони.

У «Зведені законів Російської імперії» (1833 р.), у ст. 425 розділу «Закони кримінальні» встановлювалась відповідальність за порушення громадського порядку та перебування в людних місцях у стані алкогольного сп'яніння [78, с. 19]. У 1864 р. приймається Статут «Про покарання, що застосовуються мировими судьями», де також встановлювалась відповідальність за бійку у публічному місці або порушення тиші. Як бачимо, з прийняттям розглянутих нормативних актів, громадський порядок стає основним об'єктом охорони, що свідчить про «зацікавленість» у цьому держави. Відзначимо, що в законодавстві царської Росії не було чіткого розмежування між адміністративними й кримінальними проявами хуліганства. Усі вони розглядалися як злочини, що розрізняються рівнем суспільної небезпеки.

Проте, дослідження в галузі адміністративного права сприяли тому, що вже на зборах російської групи Міжнародного союзу криміналістів (1914 р.) обговорювалося питання про визначення кримінального й адміністративно-правового поняття хуліганства. Необхідність визначення поняття та форм хуліганства була пов'язана з тим, що на цей час у деяких нормативних актах вже містились окремі форми зазначеного правопорушення. Але прийти до єдиної думки тоді не вдалося. Одні юристи вважали, що хуліганство – явище зовсім особливого типу і вимагає спеціального законодавства. Інші вважали логічною помилкою спробу дати кримінально-правове визначення хуліганства [104, с. 43].

Отже, проведений аналіз свідчить, що для цього періоду (імперського) характерним є нормативна невизначеність об'єкту правової охорони, відсутність нормативного визначення «дрібного хуліганства», а також суб'єктів протидії даному проступку. Однак, варто зауважити, що «окремі спроби» щодо встановлення правового механізму даному негативному явищу було здійснено, а саме встановлення відповідальності за порушення громадського порядку.

Події 1917–1920 років мали насичений та динамічний характер. Напружена революційна обстановка у державі, постійна зміна урядів, прагнення окремих територій здобути незалежність – все це тримало Українську державу в напруженому стані. Уже у другій половині 1917 р. відбувалися криваві події, що загрожували загибелі «завоювань революції» [65, с. 144]. Також криміногенна ситуація в країні загострювалася внаслідок розрухи, що принесла Перша світова війна. Усе це вимагало прийняття найрішучіших заходів у встановленні та забезпеченні громадського порядку. Така напружена обстановка дуже ускладнювала роботу щодо розробки та прийняття нормативних актів, спрямованих на подолання тогочасної соціальної кризи.

Влада намагалася боротися з хуліганством і забезпечити охорону громадського порядку на всій території держави, однак конкретного нормативно-правового акту, який би встановлював юридичну відповідальність за хуліганські дії не було прийнято. Хулігани, казав В.І. Ленін, – це пережитки капіталістичного суспільства, ці відкиди людства, це безнадійно гнилі члени суспільства, від яких слід позбавитися в найкоротші строки [153, с. 200].

Вперше в радянському законодавстві про хуліганство згадував Декрет Ради народних комісарів від 4 травня 1918 р. «Про революційні трибунали». Відповідно до вказаного акту, хуліганство було віднесено до політичних злочинів. У цьому Декреті наводилося поняття хуліганства, однак воно не містило чіткого опису його ознак, проте чітко був визначений об'єкт правової охорони під яким законодавець розумів порядок, що встановлений владою. Відсутність законодавчо закріплених ознак хуліганства, визначення великого за змістом об'єкту хуліганства дозволяло органам державної влади вільно тлумачити положення даного Декрету та проводити репресивні заходи відносно осіб, які були проти нової влади.

Але вже в Постанові Всесоюзного Центрального Виконавчого Комітету від 6 жовтня 1918 року «Про підсудність революційних трибуналів» були визначені конкретні ознаки хуліганства:

- дії, що направлені на дезорганізацію Радянської влади;
- дії, що вчинені з метою ображення моральних почуттів або політичних переконань особи.

В наступні роки, законодавче визначення «хуліганство» неодноразово уточнювалось [78, с. 23].

У процесі розвитку радянського законодавства виникла потреба в прийнятті єдиного нормативного акту, що замінив би велику кількість розрізаних норм, які регламентували відповідальність за різні правопорушення. Таким кодифікованим актом став Кримінальний кодекс 1922 р. У ст. 176 цього кодексу хуліганство було визначено як бешкетницькі, безцільні дії, що супроводжуються проявами неповаги до окремих громадян або суспільства. Закріплення конкретних дій, що кваліфікуються як хуліганство, мало позитивний момент. У правозастосовника з'явилась можливість відмежувати хуліганство від інших правопорушень [149, с. 193].

Однак незважаючи на позитивні моменти, наведене визначення містило певні недоліки. Так, не дуже зрозумілим є термін «безцільні дії». На нашу думку, застосування цього терміна було некоректним, адже будь-яка діяльність має певну мотивацію та мету. Безцільною та безмотивною діяльністю може бути у особи, що перебуває у стані психічного захворювання [133, с. 58].

Але вже у жовтні 1924 р. постановою Всесоюзного Центрального Виконавчого Комітету до ст. 176 Кримінального кодексу були внесені зміни щодо класифікації хуліганських дій, визначення покарання. Проте, такі зміни мали дуже цікаву правову характеристику, а саме хуліганство, що було вчинене вперше, розглядалося як адміністративне правопорушення. Крім того з поняття «хуліганство» був виключений термін «безцільні дії». Таким чином, ми бачимо першу спробу законотворця визначити адміністративну відповідальність за вчинення хуліганських дій, між тим не зовсім є зрозумілим чому саме такий вид відповідальності за ці дії передбачався у Кримінальному Кодексі.

Зазначимо, що цей період характеризується суттєвим розвитком радянського законодавства і вже у 1926 р. був прийнятий новий Кримінальний Кодекс. в якому хуліганство було віднесено до злочинів, що посягають на порядок управління. Проте, законодавець не виключав можливість застосування адміністративної відповідальності за вчинення хуліганських дій [34].

Між тим, практика застосування нового кримінального законодавства не сприяла суттєвому зменшенню кількості хуліганських

дій. Зазначені нововведення, з одного боку, пом'якшували покарання за вчинення хуліганства, що у свою чергу, спричинило різке зростання випадків хуліганства, а з другого – істотно ускладнювали порядок застосування норми у частині правильної кваліфікації дії. У зв'язку з цим Народний Комісаріат Внутрішніх Справ Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – Народний Комісаріат Внутрішніх Справ СРСР) у 1926 р. приймає ряд нормативних актів, у яких було розпочато конкретизацію поняття дрібного хуліганства й відповідальності за нього. Даний нормативний акт:

- по-перше, виключав можливість наявності адміністративної відповідальності у кримінальному законодавстві;
- по-друге, у ньому були чітко передбачені види дій, що можуть бути кваліфіковані як дрібне хуліганство, а саме:
- окремі бешкетні хуліганські витівки, спрямовані проти особи (приставання на вулиці, штовхання тощо);
- окремі бешкетні хуліганські витівки, спрямовані проти майна громадян (оббризування брудом, водою, плевки на плаття тощо);
- окремі бешкетні дії, слова й вчинки, що порушують громадський порядок і спокій, за умови, якщо вони не мають масового, тривалого й систематичного характеру й не є заздалегідь обдуманими і навмисними (шум на вулицях, нецензурна лайка тощо);
- бешкетні дії, що порушують порядок вуличного руху;
- інші дрібні бешкетні вчинки, що мають винятково місцевий, побутовий характер.

За вчинення вказаних дій було передбачено застосування заходів адміністративно-правового характеру, а саме штраф до 100 рублів або примусові роботи в сільській місцевості на строк до двох тижнів [78, с. 25].

Подібні нормативно-правові акти були прийняті Народним Комісаріатом Внутрішніх Справ СРСР і стосовно інших видів правопорушень, а саме крадіжки та дрібної крадіжки тощо. Така нормотворча практика сприяла розвитку законодавства і в республіках. Так, після 1925 р. розпочинається розвиток законодавства радянських республік, починається робота щодо розробки та прийняття галузевих

кодексів (Кримінального, Адміністративного, Земельного тощо). Така ситуація сприяла проведенню певних реформ.

Прийнятий одним із перших серед інших радянських республік, Адміністративний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки (1927 р.) мав суттєве значення у становленні правового механізму протидії дрібному хуліганству. Даний кодекс містив вже законодавче визначення дрібного хуліганства під яким розумілось «порушення громадського порядку, якщо ці дії за своїм характером не розглядаються судом» [2]. Безумовне, подібне визначення не було досконалим і не забезпечувало надійного охорони громадян від подібних дій, так і не полегшило правозастосовну діяльність, адже зміст даного визначення був настільки великим, що дозволяв кваліфікувати як дрібне хуліганство майже всі дії, які не відповідали правовим нормам того часу. Таким чином кількість випадків вчинення дрібного хуліганства у той час збільшилась у рази, що не дуже позитивно характеризувало радянську владу.

Тоді ж з метою створення більш ефективного механізму протидії цьому негативному соціальному явищу, Народний Комісаріат Внутрішніх Справ СРСР розробив і видав разом з Наркоматом юстиції СРСР інструкцію «Про заходи щодо боротьби з хуліганством», в якій місцевими виконавчими комітетами було надано право прийняття обов'язкових постанов, що передбачають адміністративну відповідальність за хуліганство. Обов'язкові постанови місцевих органів влади могли передбачати адміністративну відповідальність лише за ті хуліганські дії, які не супроводжувалися насильством над особою або псуванням державного або приватного майна. У 1931 р. були створені виробничо-товариські й товариські суди до підсудності яких відносились розгляд справ про хуліганство, що не вимагає кримінального переслідування.

Між тим, варто зазначити, що з прийняттям Адміністративного Кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки, в якому закріплювалась адміністративна відповідальність за дрібне хуліганство виникла правова колізія з нормами Кримінального Кодексу СРСР 1926 року, що не виключав можливість притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення даного проступку вперше.

Становлення та розвиток радянської влади передбачав насамперед створення правового механізму, що дозволяв проводити певні заходи для усунення загроз її існуванню. У суспільстві стали все більше виявлятися тенденції, притаманні тоталітарним режимам, з їхнім всебічним контролем за поведінкою людей, перевагою держави над людиною. Логічним наслідком стало прийняття Президією Верховної Ради СРСР Указу від 10 серпня 1940 р. «Про кримінальну відповідальність за дрібні крадіжки на виробництві й за хуліганство» [5]. Цей Указ посилив відповідальність за вчинення хуліганських дій, а також скасував адміністративну відповідальність за дрібне хуліганство. Усе це спричинило необгрунтовані кримінально-правові репресії стосовно осіб, що вчинили діяння, які не становили великої суспільної небезпеки.

По закінченню Великої Вітчизняної війни законодавство у сфері охорони громадського порядку продовжувало розвиватися. У середині п'ятдесятих років виникла гостра потреба в розробці та прийнятті єдиного правового акту, що встановлював би відповідальність за незначні порушення громадського порядку. У зв'язку з такою потребою 19 грудня 1956 р. було прийнято Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про відповідальність за дрібне хуліганство». Прийняття цього нормативного акту дозволило усунути суперечності, які мали місце у Кримінальному кодексі 1926 р., тобто нарешті була скасована адміністративна відповідальність за «вчинення хуліганства вперше» [78, с. 25].

Однак незважаючи на позитивні моменти прийняття цього указу, він мав деякі прогалини й недоліки, що ускладнювали проведення ефективної боротьби з даним соціальним явищем. Так, під дрібним хуліганством розумілось порушення громадського порядку й спокою, образливому чіплянні до громадян, лихослів'я й інші непристойні дії. Отже, в Указі містився зразковий перелік форм прояву дрібного хуліганства. Так само, як одну з форм прояву дрібного хуліганства Указ від 19 грудня 1956 р. назвав образливе чіпляння до громадян.

Слід зазначити, що у словосполученні «образливе чіпляння до громадян» не були визначені конкретні дії, розцінювані як дрібне хуліганство. Правозастосовникам було важко відмежувати адміністративний склад образливого чіпляння до громадян від кримінально

складу образи (чіпляння), як навмисного приниження честі й гідності особи, вираженого в непристойній формі. Однієї з поширених форм дрібного хуліганства, передбачених Указом, було лихослів'я.

До дій, розглянутих Указом як дрібне хуліганство, належали й інші непристойні дії. Що це за «інші непристойні дії» Указ не розкривав, і в цьому була його істотна прогалина. На практиці до таких дій відносили дебоші в комунальних квартирах, п'яні скандали в родині, спів непристойних пісень, нанесення непристойних написів і малюнків на забори, тротуари, стіни будинків, чіпляння до громадян, безпричинне порушення спокою громадян телефонними дзвінками, безпідставний виклик таксі, зривання стінгазет, плакатів, афіш й інші провини, вчинені в громадських місцях. Указ передбачав, що «непристойні дії», що підпадають під ознаки дрібного хуліганства, повинні бути здійснені в громадських місцях. Але практика пішла далі. До відповідальності за дрібне хуліганство притягувались і особи, що вчинили непристойні дії в місцях негромадських, – у комунальних квартирах, у сім'ях [87, с. 69].

Указ Президії Верховної Ради СРСР від 26 липня 1966 р. «Про посилення відповідальності за хуліганство» істотно поліпшив чинні норми, спрямовані на боротьбу з як із дрібним хуліганством, так і хуліганством в цілому. В указі було визначено поняття дрібного хуліганства: «нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян й інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій, якщо ці дії за своїм характером не тягнуть застосування заходів кримінального покарання» [5]. Як бачимо, зазначений нормативний акт більш чітко визначив поняття та форми дрібного хуліганства.

Це полегшило роботу правозастосовників, запобігло повторенню помилок, пов'язаних зі змішанням адміністративно караних і кримінально караних складів. Указ 1966 р. також містив приблизний перелік дій, розцінюваних як дрібне хуліганство. З огляду на досвід діяльності із застосування Указу «Про відповідальність за дрібне хуліганство», Указ 1966 р. замість словосполучення «образлива неповага» використав більше визначений термін «приставання», під яким розуміли нав'язливу поведінку, спроби втертися в товариство або довіру до кого-небудь без зустрічного на те бажання, прагнення обмежити свободу інших, розв'язну поведінку, тощо.

Також замість терміна «лихослів'я» був закріплений термін «нецензурна лайка в громадських місцях». Хоча серйозної різниці в термінології не було, проте законодавець визначив, що лайка завжди комусь адресована, а лихослів'я може бути безадресним. Із цього погляду можна говорити про більшу редакційну точність Указу 1966 р. З огляду на відсутність законодавчого визначення поняття «громадське місце», Указ 1966 р. не містив вказівки на те, що адміністративно карані хуліганські провини – це ті, які здійснені обов'язково в громадських місцях. Це спричинило активізацію боротьби з так званим «квартирним хуліганством». Крім того, Указ 1966 р., поряд з уточненням складу дрібного хуліганства, дав у ст. 9 досить чітке законодавче окреслення складів кримінально караного хуліганства. У цій статті було передбачено три склади кримінально караного хуліганства: просте хуліганство, злісне й хуліганство, обтяжене застосуванням або спробою застосування спеціальних предметів (вогнепальної зброї, ножів, кастетів та ін.), або особливо злісне хуліганство [78, с. 25].

Істотно, що до видання Указу 1966 р., відповідно до чинного законодавства союзних республік, рецидив дрібного хуліганства не впливав на його кваліфікацію й міру покарання. Після названого Указу рецидив дрібного хуліганства, автоматично трансформувалася адміністративну відповідальність у кримінальну. Повну однаковість у законодавстві союзних республік у цій частині було внесено Указом 1966 р., що розцінив як просте хуліганство рецидив хуліганства дрібного, здійсненого особою, до якої протягом року вже було застосовано захід адміністративного впливу саме за дрібне хуліганство. В основі такого рішення лежало, як зазначалося в Указі, те, що «до адміністративної відповідальності нерідко притягалися особи, які багаторазово протягом року здійснювали хуліганські вчинки і, по суті, перетворилися в хронічних дрібних хуліганів» [78, с. 26].

Крім усього перерахованого, обидва Укази остаточно оформили систему заходів покарання за дрібне хуліганство. Указ 1956 р. установив, що особа, винна в здійсненні хуліганських дій, може бути піддана штрафу або адміністративному арешту на строк від 3 до 15 діб. А Указ 1966 р. підняв мінімальний строк адміністративного арешту до 10 діб і запровадив таку міру покарання, як виправні роботи.